

Regulacyjna rola osobowości w kontekście problematycznych zachowań finansowych.

Wstęp.

"Dobry zwyczaj nie pożyczaj. Jeszcze lepszy nie oddawaj" - Autor nieznany.

W przeglądzie nad badaniami dotyczącymi różnych pomiarów problemowych zachowań finansowych można doszukać się badaczy skupiających się na zadłużeniach kart kredytowych konsumentów. Donoszą oni, że jednym z czynników, który wpływa na debet karty jest konstrukt kontroli zachowania, rozumianej jako poczucie skuteczności i zdolność do samokontroli (Livingstone and Lunt 1992; Tokunaga 1993; Wang et al. 2011; Sotiropoulos and d'Astous 2013). Poczucie skuteczności to "przekonanie ludzi o ich zdolności do sprawowania kontroli nad wydarzeniami, które mają wpływ na ich życie", (Bandura 1989, p. 1175) możliwość kontroli natomiast zawiera w sobie poczucie sterowności, gdzie za wykonanie lub nie wykonanie działania jest przypisywana odpowiedzialność sobie (Ajzen 2006, s. 9). Livingstone i Lunt (1992) spojrzeli na wpływ czynników socjospołecznych, postaw oraz poczucia umiejscowienia kontroli na poziom akumulacji zadłużenia. Wykazali, że poczucie umiejscowienia kontroli bardzo silnie wpływa na poziom zadłużenia. Konsument z długiem na kartach kredytowych, wydawali się wierzyć, że ten dług wynika z czynników od nich niezależnych, których nie można kontrolować. Weng oraz współpracownicy (2011) badali wpływ różnych zmiennych związanych z kontrolą np. samokontrolą, samooceną, poszukiwaniem doznań, odraczaniem gratyfikacji, poczuciem skuteczności i impulsywnością, które odnoszą się do wymiarów własnej osobowości i, które są związane z zachowaniem długu na karcie kredytowej. Doszukali się oni tego, że ludzie mający wysoki wynik, na jednej lub kilku tych skalach, wykazywali większą kontrolę nad

wykorzystywaniem swojej karty kredytowej. Odkryli również, że poczucie własnej skuteczności miało znacznie większy wpływ niż poczucie umiejscowienia kontroli na użytkowanie karty kredytowej. Podobny wynik uzyskali Sotiropoulos i d'Astous (2013). Wykazali, że poczucie skuteczności miało większy wpływ niż norma społeczna dotycząca spłacania zobowiązań na karcie kredytowej. Badacze Ci operacjonalizowali problemy finansowe zadłużeniem na karcie kredytowej. W tym samym nurcie (Xiao i inni 2011) donieśli, że poczucie skuteczności i kontrola finansowa są istotnymi zmiennymi wyjaśniającymi zadłużenia karty kredytowej. W ich badaniach wykazano, że studenci mający większą pewność radzenia sobie z zarządzaniem finansami i dodatkowo wiarą w trzymanie się swojego planu, lepiej radzili sobie z długami niż studenci z niskimi wynikami. Kolejnym uniwersum zachowań mający duży potencjał wyjaśniający problemy z regulacją zachowania w różnych polach życia, w tym finansach osobistych, jest odraczenie gratyfikacji. Rozumiane jako skłonność do rezygnacji z silnych natychmiastowych satysfakcji na rzecz odległych, długoterminowych korzyści. Mimo, że zwiększenie możliwości odraczenia gratyfikacji rozwija się do początku okresu dojrzewania, to u dorosłych już ludzi, cechują ją znaczne różnice indywidualne w tym zakresie (Lee, Lan, Wang i Chiu, 2008). Odraczenie gratyfikacji jest podobne do kontroli impulsu, który zarówno obejmuje opór wobec silnych korzyści, które mogą być niekorzystne oraz nadaje kierunek działaniu (Baumeister & Vohs, 2004; Funder & Block, 1989; Funder et al., 1983; Gottdiener i współ., 2008; Ramanathan & Menon, 2006). Alternatywnie, odraczenie gratyfikacji jest bardzo podobne do elastyczności ego (ale jest czymś różnym od kontroli impulsów), które zarówno wymaga przyszłościowego zorientowania czasowego oraz dokładnego ważenia konsekwencji działań (Bembenutty & Karabenick, 2004; Funder & Block, 1989; Mischel, Shoda, & Peake, 1988; Twenge, Catanese, & Baumeister, 2003). Amerykański Instytut Zdrowia podaje dane z sześciu lat badań, dotyczące tego, że niski poziom odraczenia gratyfikacji jest powiązany z problemami

społecznymi, w tym z otyłością, nadużywaniem substancji takich jak alkohol czy narkotyki, ryzykownych zachowań seksualnych, psychopatologią, zadłużaniem się konsumentów, przestępczością oraz niskim poziomem wykształcenia (Baumeister, Vohs, & Tice, 2007; Bembenuddy & Karabenick, 2004; DeWall, Baumeister, Stillman, & Galliot, 2007; Gottdiener, Murawski, & Kucharski, 2008; Seeyave i współpracownicy., 2009; Wulfert, Safren, Brown, & Wan, 1999). Pomimo swojej wagi, badania dotyczące odraczania gratyfikacji nie są częste. Niemniej jednak postępuje pewna zmiana, ponieważ Michael Hoerger i Stuart W. Quirk oraz Nathan C. Weed (2011) dostarczyli inwentarz mierzący odraczanie gratyfikacji w pięciu różnych sferach życia, operacjonalizując odraczanie gratyfikacji jako ustanowienie wyborów pomiędzy sugestywnymi natychmiastowymi nagrodami, a odsuniętymi w czasie konsekwencjami długoterminowymi. Niemniej, doniesienia o problemach finansowych nie kończą się na wyjaśnianiu ich sferą działania osobowości. Sheri Lokken Worthy i inni (2010) dowiedli, że poszukiwanie doznań rozumiane w kontekście teorii Zuckermana (1979, p10) istotnie przewidywało poziom problematycznych zachowań finansowych mierzonych kwestionariuszowo narzędziem użytym w badaniach Xiao i innych (2009), przeprowadzanych wśród uczniów szkół wyższych. Zuckerman definiował poszukiwanie doznań jako dążenie do nowych, złożonych, intensywnych, zróżnicowanych doznań i przeżyć, wraz z gotowością do podejmowania fizycznego, społecznego i prawnego ryzyka w ich realizacji. Poszukiwanie doznań jest połączone z bardziej ogólnym konstruktem, jakim jest impulsywność. Dowiedziono, że oddziałuje ona na szeroką gamę zachowań w tym: palenie papierosów, zażywanie alkoholu i narkotyków oraz hazardu. Zuckerman i Kuhlman (2000) zbadali związek pomiędzy poszukiwaniem doznań, płcią i ryzykownymi zachowaniami wśród studentów. Wykazali oni, że hazard był istotnie powiązany z piciem alkoholu i ryzykownymi doświadczeniami seksualnymi u mężczyzn, ale nie u kobiet. Dodatkowo, mężczyźni zdobywali wyższe wyniki na skali ryzyka hazardowego i poszukiwania doznań. Warto podkreślić rolę psychotyzy w ujęciu teoretycznym Eysencka, który rozpatrywał jego

rozumienie w zimnym, bezosobowym, pozbawionym współczucia, nieufnym, dziwnym oraz bezemocjonalnym charakterze jednostki- człowieka pozbawionego wglądu, z paranoidalnymi myślami, dotyczącymi tego, że inni ludzie są przeciwko ów jednostce (H. J. Eysenck & S. B. G. Eysenck, 1976, p. 47). W swych pracach Eysenck wykazał, że schizofrenicy, osoby nadużywające alkoholu i narkotyków, dzieci mające wiele antyspołecznych zachowań, mają wyraźnie podwyższone wyniki na skali psychotyzmu (H. J. Eysenck & S. B. G. Eysenck, 1976). Niemniej jednak w pracy hiszpańskich autorów Oscara Herrero i Roberta Coloma doszukać się można, że jedną z kilku cech, które odróżniają populację generalną od populacji więźniów, prócz wymiarów poszukiwania doznań Zuckermana (1979, p10) i ekstrawersji, jest właśnie poziom psychotyzmu (Herrero, O. & Colom, R. 2008). Ostatnim czynnikiem, na którym skupiono uwagę warsztatu badawczego, jest aprobatę społeczną definiowaną przez dwa rozróżnialne wymiary przez Paulhusa (1984, 1994). Pierwszym z nich jest samo oszukiwanie, które jest nieświadomą tendencją do percepcji siebie w korzystnym świetle (poprzez promowanie cech pozytywnych i przysłaniania cech negatywnych (Paulhus & Reid, 1991). Drugą stroną tej cechy jest świadome zarządzanie autoprezentacją, dostosowaną do zewnętrznego odbiorcy. Na podstawie powyższych doniesień, sądzić można, że osoby mające podwyższone wyniki na wymiarach poszukiwania doznań, psychotyzmu będą mieć również problemy w obszarze regulacji swoich zobowiązań finansowych, natomiast podwyższone wyniki na skali umiejscowienia poczucia kontroli, poczucia skuteczności, aprobaty społecznej oraz odraczania gratyfikacji będą wpływać na mniejsze kłopoty z kontrolą finansów. Podsumowując zebrane doniesienia dokonano przewidywania, że wszystkie sześć wyżej wymienionych cech będzie miało znamienne wpływy na problemowe zachowania finansowe.

Metoda.

W badaniu wzięło udział 1322 osób. Badanie przeprowadzono w Internecie, za pomocą elektronicznej ankiety na portalu społecznościowym www.facebook.com, wśród utworzonych grup akademickich, przy użyciu oprogramowania LimeSurvey (<https://www.limesurvey.org>). W zebraniu wyników posłużono się własnymi autorskimi narzędziami pomiarowymi. W celu pomiaru psychotyzmu, odraczania gratyfikacji, poczucia skuteczności, umiejscowienia poczucia kontroli, poszukiwania doznań oraz skali aprobaty społecznej użyto autorskich skal pomiaru. Tabela nr 1 przedstawia dokładność pomiarową autorskich skal wraz z ilością pozycji testowych wchodzących w ich skład. Tabela nr 2 przedstawia próbkę pozycji testowych wchodzących w ich skład. W celu pomiaru zmiennej zależnej, jaką były problematyczne zachowania finansowe, zainspirowano się i rozbudowano skalę użytą przez Xiao, J. i innych (2009). W celu przebudowania wskaźnika problematycznych zachowań finansowych przeprowadzono confirmacyjną analizę czynnikową asymptotycznie wolną od rozkładu. Analiza wykazała bardzo dobre dopasowanie modelu jednoczynnikowego, zawierającego 19 pozycji testowych, do danych $GFI=1$, $CFI=0,78$, $RMSEA=0,05$ ($LO90=0,04$ - $HI90=0,05$). Tabela nr 3 przedstawia niestandardyzowane wskaźniki regresji B wraz z wartościami krytycznymi oraz istotnością. Analiza rzetelności metodą Alfa Cronbacha wykazała, że dokładność pomiarowa skali problematycznych zachowań finansowych była bardzo wysoka i wynosiła 0,87. Analiza statystyk opisowych wykazała, że średni poziom problematycznych zachowań finansowych wynosił $M=5,75$; $SD=4,34$ ($Min=0$ - $Max=19$), połowa badanych miała mniej, a połowa badanych miała więcej niż 5 problematycznych zachowań finansowych. Wartość skośności wynosząca 0,67, wskazywała na koncentrację wyników przy niskich wartościach mierzonej cechy, wartość kurtozy wynosząca -0,23, wskazywała na to, że wyniki badanych koncentrowały się blisko wartości średniej. Poza cechami osobowości mierzono kilka cech demograficznych, pytano ludzi o to czy mają nieuregulowane zobowiązania finansowe związane z pożyczkami, mandatami, rachunkami,

ratami kredytu lub jakimikolwiek zobowiązaniami finansowymi. Pięciostopniową skalą Likerta zebrano również informacje o ocenie zarobków, ocenie ocen w szkole średniej i wyżej oraz zadowoleniu.

Tabela nr 1. Ilość pozycji testowych mierzących daną cechę wraz z rzetelnością mierzoną metodą Alfa Cronbacha.

	Alfa Cronbacha	Liczba pozycji testowych
Psychotyzm	0,78	20
Poszukiwanie doznań	0,85	20
Odraczanie gratyfikacji	0,84	20
Aprobata społeczna	0,83	20
Umiejscowienie poczucia kontroli	0,77	22
Poczucie skuteczności	0,87	21

Tabela nr 2. Przykładowe pozycje testowe wchodzące w skład mierzonych cech.

Skala	Treść pozycji testowej
Psychotyzm	Do swoich racji bez żadnego problemu przekonuje każdego.
	Nie zawracam sobie głowy myśleniem nad przyszłością.
	Mój niezwykle urok osobisty silnie działa na innych ludzi.
	Większość zasad jest bez sensu i muszą być ignorowane.
	W działaniu jestem sprytny, wszystko wychodzi na moje.
	W życiu liczy się tylko mój interes, nikt inny.
Poszukiwanie doznań	Nie lubię nowych i nieznanych przeżyć, wolę sprawdzone aktywności.
	Jako znajomych wolę ludzi spontanicznych i żywiołowych niż spokojnych i cichych.
	Chciałbym być wystrzelonym do wody z armaty dla ludzi.
	Lubię mieć podniecające wrażenia i przeżycia nawet kiedy są one straszne i niezbyt aprobowane.

	<p>Chcę zająć się kiedyś jakimś sportem wymagającym odwagi i zachowania zimnej krwi.</p> <p>Jestem zainteresowany/na wszystkim co jest nowe i piękne.</p>
	<p>Nie mogę zmotywować się do zakończenia długoterminowych celów, wole bliższe.</p> <p>Wole proste niż trudne zadania.</p>
Odraczenie gratyfikacji	<p>Nie sprawia mi żadnego problemu zrezygnowanie z dnia wolnego i pójście do pracy.</p> <p>Bardzo często przestaje coś robić bo nie będzie czasu na wypoczynek.</p> <p>Wolałbym/wolałabym poczekać miesiąc i dostać 125 zł niż dostać 100 zł teraz.</p> <p>To co mam zrobić dziś robię dziś, nie przekładam tego na następny dzień.</p>
Aprobata społeczna	<p>Zawsze ustępuję miejsca lub kolejki starszym ludziom.</p> <p>Nigdy nie wpłynąłem/wpłynęłam na kogoś innego tylko po to by mu przeszkodzić w osiągnięciu dobra na którym mi zależało.</p> <p>Kiedy byłem/am czemuś winny/a to zawsze do tej winy się przyznawałem/am.</p> <p>Zdarzyło mi się podłożyć komuś kłodę pod nogi by osiągnąć cel.</p> <p>Jak znajdzie się okazja to lubię kogoś obgadać.</p>
Umiejscowienie poczucia kontroli	<p>Myślę że nieszczęścia są ciosem od życia, nie da rady tego powstrzymać.</p> <p>Wiele razy czuję że różne rzeczy mi się przytrafiają i nie mam na nie wpływu.</p> <p>Każdy dzień jest jaki jest, nie ma co planować.</p> <p>Sądzę że ludzie mają problemy tylko dlatego bo wpadają w nieodpowiednie sytuacje w nieodpowiednim miejscu i czasie.</p> <p>Myślę że w życiu całkowicie nic nie zależy od szczęścia lub farta.</p> <p>Nie ufam losowi, zawsze podejmuję określony kierunek działania.</p>
Poczucie skuteczności	<p>Mam wystarczająco dużo siły by poradzić sobie ze wszystkimi przeciwnościami życia.</p> <p>Kiedy zadanie jest zbyt skomplikowane to przestaje je wykonywać, wolę zabrać się za coś innego.</p> <p>Kiedy nad czymś pracuję to zawsze jestem pewien znakomych efektów pracy.</p> <p>Wolę o wiele bardziej robić kilka zadań łatwych niż jedno trudne.</p> <p>Ludzie mówią mi że jak coś robię to widzą we mnie wielkiego optymistę.</p> <p>Kiedy mi na czymś zależy to prędzej czy później to zdobywam.</p>

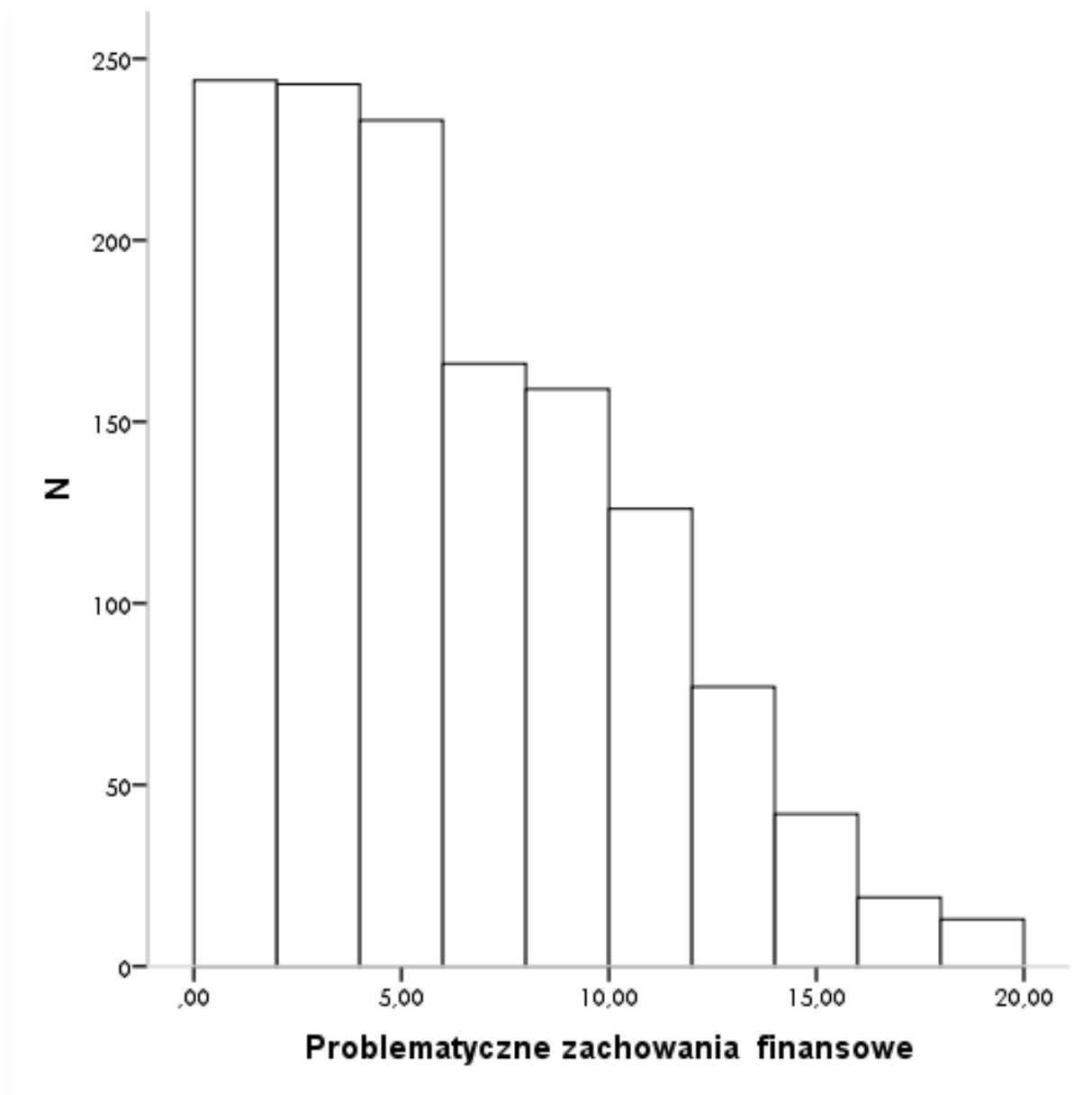
Tabela nr 3. Wyniki ekspresji teoretycznego konstrukt problematycznych zachowań finansowych na pozycje testowe go mierzące.

	<i>B</i>	Błąd standardowy	Wartość krytyczna	Istotność
Miałem/am ostatnio problemy z zaplaceniem rachunków	1,00			
Pożyczałem/am pieniądze od rodziców lub znajomych na spłatę zobowiązań	1,35	,18	7,30	***
Udaję że mam więcej pieniędzy niż mam rzeczywiście	1,79	,26	7,01	***
Biorę dodatkowe prace ze względu na potrzeby finansowe	3,21	,41	7,83	***
Mam trochę długów u znajomych	,51	,10	5,10	***
Ostatnio mam za mało pieniędzy i muszę odmawiać sobie przyjemności	6,20	,72	8,59	***
Zdarza się ostatnio że brakuje mi pieniędzy na utrzymanie mojego standardu życia	3,97	,44	8,94	***
Mam chęć wzięcia małej pożyczki żeby uregulować wszystkie moje zobowiązania	,48	,09	5,11	***
Ostatnio liczę każdy grosz w moim budżecie	5,03	,58	8,61	***
Na chwilę obecną nagle wydatki robią mi dziurę w moich finansach	5,34	,62	8,56	***
Sprzedaję swoje rzeczy by mieć pieniądze na bieżące wydatki	,85	,14	5,86	***
Nie mogę ostatnio niczego zaoszczędzić	4,45	,53	8,45	***
Mogę chwilowo o sobie powiedzieć że mam kłopoty finansowe	3,47	,39	8,98	***
Pożyczka bardzo pomogłaby mi w mojej aktualnej sytuacji finansowej	2,22	,27	8,26	***
Nie mógłbym/mogłabym powiedzieć teraz o sobie że mam płynność finansową	4,82	,56	8,53	***

	<i>B</i>	Błąd standardowy	Wartość krytyczna	Istotność
Nagła nagroda pieniężna bardzo mocno poprawiłaby mój status finansowy	2,99	,37	8,16	***
Przez ostatnie tygodnie myślałem/am nad sposobem dodatkowych zarobków	5,73	,67	8,57	***
Ostatnio pożyczałem od znajomych gotówkę	,57	,11	5,16	***
Żeby powiązać koniec z końcem wziąłem ostatnio z banku kartę kredytową	,16	,06	2,62	,01

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Rys. nr 1. Rozkład częstości wyników problematycznych zachowań finansowych.

Analiza wyników.

W badaniu wzięło udział 1322 osoby, 1117 kobiet i 205 mężczyzn w wieku wynoszącym $M=22,42;SD=4,74$ (Min=18 - Max=66), z terenów wiejskich pochodziło 282 mieszkańców, z do 50 tys mieszkańców pochodziło 198, miasta do 100 tys mieszkańców pochodziło 114, z miasta do 250 tys pochodziło 137, z miasta, z miasta do 500 tys mieszkańców 140, a z miasta

z ludnością powyżej 500 tyś. mieszkańców pochodziło 436 osób. Wykształcenie podstawowe miało 8 osób, zawodowe miało 12 osób, średnie miało 831 osób, wyższe miało 440, a inne wykształcenie miało 30 osób. Kawalerów było 190, panien 1038, żonatyh 19, mężatek 60, rozwiedzionych było 12. Mieszkających z rodziną było 705, z własnym mieszkaniem było 119, z własnym domem było 28, wynajmowane mieszkanie miało 209 osób, wynajmowany pokój miało 218 badanych, inny status mieszkaniowy miały 43 osoby. Samochód lub motor miało

W celu analizy danych użyto oprogramowania IBM SPSS wersja 20. Wstępne analizy nie wykazały aby pomiar problematycznych zachowań finansowych spełniał zachowania normalności rozkładu wymaganego przy standardowej regresji liniowej. Dlatego wykorzystano bardziej dopasowany rozkład zmiennej zależnej jakim był rozkład Poissona z log funkcją łączenia. W celu weryfikacji przewidywań dotyczących wpływu wyselekcjonowanych cech osobowości na poziom problematycznych zachowań finansowych przeprowadzono analizę regresji Poissona. Analiza regresji wykazała, że największy wpływ na problemowe zachowania finansowe miał psychotyzm $B=0,49$, $\chi^2=46,17$; $p<0,001$, trochę mniejszy poszukiwanie doznań $B=0,36$, $\chi^2=41,7$; $p<0,001$, trochę mniejszy odracanie gratyfikacji $B=-0,29$, $\chi^2=16,76$; $p<0,001$, jeszcze mniejszy poczucie umiejscowienia kontroli $B=-0,24$, $\chi^2=14,03$; $p<0,001$, mniejszy poczucie skuteczności $B=-0,19$, $\chi^2=7,39$; $p<0,01$, a najmniejszy aprobatę społeczną $B=-0,13$, $\chi^2=6,18$; $p<0,05$. Dodatkowa analiza dotycząca niezależnych korelacji Spearmana pomiędzy predyktorami i pytaniami dodatkowymi wykazała, że odracanie gratyfikacji było powiązane istotnie z poszukiwaniem doznań, aprobatą społeczną, poczuciem skuteczności, poczuciem umiejscowienia kontroli, zadowoleniem z życia, ocenami w szkole średniej, ocenami w szkole wyżej i zarobkami. Poszukiwanie doznań było powiązane z psychotyzmem, poczuciem skuteczności i zadowoleniem z życia. Psychotyzm był powiązany istotnie z aprobatą społeczną, poczuciem

skuteczności oraz zadowoleniem z życia. Aprobata społeczna była powiązana istotnie z poczuciem skuteczności, poczuciem umiejscowienia kontroli oraz zadowoleniem z życia. Poczucie skuteczności było powiązane z poczuciem umiejscowienia kontroli, zadowoleniem z życia, ocenami w szkole średniej, ocenami w szkole wyższej oraz oceną zarobków. Poczucie umiejscowienia kontroli było powiązane z zadowoleniem z życia, ocenami w szkole wyższej oraz zarobkami. Zadowolenie z życia było powiązane również z ocenami w szkole średniej, wyższej oraz zarobkami. Oceny w szkole średniej i wyższej były również powiązane z zarobkami. Wyniki siły i kierunków korelacji przedstawia tabela nr 4.

Tabela nr 4. Wyniki korelacji Spearmana.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1 Odraczenie gratyfikacji	1	,06*	,02	,31**	,67**	,30**	-,15**	,16**	,24**	,25**	,19**
2 Poszukiwanie doznań		1	,50**	-,05	,32**	-,03	,17**	,11**	-,03	-,05	,03
3 Psychotyzm			1	-,19**	,34**	-,01	,24**	,09**	-,04	-,01	,05
4 Aprobata społeczna				1	,20**	,11**	-,18**	,06*	,01	,03	,05
5 Poczucie skuteczności					1	,34**	-,06*	,35**	,09**	,18**	,21**
6 Poczucie umiejscowienia kontroli						1	-,09**	,18**	,04	,12**	,10**
7 Problematyczne zachowania finansowe							1	-,16**	-,12**	-,12**	-,21**
8 Zadowolenie z życia								1	,13**	,11**	,28**

9	Średnie oceny w szkole średniej	1	,31**	,11**
10	Średnie oceny w szkole wyższej	1		,16**
11	Ocena zarobków			1

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Tabela nr 5. Wyniki oszacowań regresji Possiona.

	B	Błąd standardowy	95% przedział ufności B		Test hipotezy		Zmiana średniej *
			Dolna granica 95%	Górna granica	Chi-kwadrat Walda	Istotność	
(Stała)	1,83	0,05	1,74	1,93	1296,09	***	5,23
Psychotyzm	0,49	0,07	0,35	0,64	46,17	***	0,63
Poszukiwanie doznań	0,36	0,06	0,25	0,48	41,7	***	0,43
Aprobata społeczna	-0,13	0,05	-0,23	-0,03	6,18	*	-0,12
Poczucie skuteczności	-0,19	0,07	-0,33	-0,05	7,39	**	-0,17
Umiejscowienie poczucia kontroli	-0,24	0,06	-0,37	-0,12	14,03	***	-0,21
Odracanie gratyfikacji	-0,29	0,07	-0,42	-0,15	16,76	***	-0,25

*Zmiana wartości średniej jest wyliczana jako $100 (e^B - 1) \%$

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Dyskusja wyników.

Badanie wśród polskiej młodzieży dostarczyło wyniki zbieżne z wynikami bieżącego nurtu światowego. Przewidywania wysnute na podstawie przeglądu literatury ukazały część spektrum czynników wyjaśniających problematyczne zachowania finansowe. Analiza wykazała, że problemowe zachowania finansowe wzrastały wraz ze wzrostem psychotyizmu oraz poszukiwania doznań, a malały wraz ze wzrostem wewnętrznego poczucia kontroli, poczucia skuteczności, aprobaty społecznej oraz odraczania gratyfikacji. Wydawać by się mogło, że ludzie wykazujący podwyższone zachowania psychotyczne nie regulują swoich zobowiązań finansowych z innymi ludźmi i nie przyjmują przyszłościowej perspektywy swojej sytuacji finansowej, ze względu na trudności z dogadywaniem się z ludźmi, ukierunkowaną wobec nich nieufnością i chłodem emocjonalnym oraz ogólną antyspołeczną postawą (H. J. Eysenck & S. B. G. Eysenck, 1976, p. 47). Dodatkowym czynnikiem, który wyjaśnia problematyczne zachowania finansowe, będąc również znacznie powiązany z psychotyizmem, jest poszukiwanie doznań. Można by było sądzić, że psychotyizm wraz z poszukiwaniem doznań, tworzą swoistą popędową przestrzeń, która poprzez impulsywny i rządny mocnych wrażeń behawior nie stwarzają człowiekowi pola refleksji nad osobistą sytuacją finansową, tą bieżącą i tą przyszłą. Podkreślenia jest warte to, że podwyższona tolerancja na ryzyko, wysoko doznaniowych osób, wpływa na długotrwałe utrzymanie się napięcia nieuregulowanych zobowiązań z innymi. Spychają oni powinności na drugi plan i skupiają się na zaspokajaniu bieżących popędów, co w skrajnych przypadkach może skutkować łamaniem prawa i mieć swój koniec w zakładzie karnym (Herrero, O. & Colom, R. 2008). Kolejne uniwersum zmiennych, które określają jakby działaniową sferę człowieka i umieszczają go w kontekście wiary we własne działania i potencjału wywierania wpływu na rzeczywistość, wyjaśniały również przyjęty w badaniu pomiar. Badanie powtórzyło rezultaty Livingstonea i Lunta (1992). Ludzie, którzy mieli podwyższony poziom wewnętrznego poczucia umiejscowienia kontroli, wierzyli, że mają dużo możliwości sprawowania kontroli

nad życiem, a już w szczególności nad osobistym wprowadzaniem pozytywnych zmian w swoją sferę finansową. Mieli świadomość, że to od ich własnego działania i własnej inicjatywy zależy status ich finansów, a nie od losu i przypadkowych szans. Dodatkowo, poczucie skuteczności wspomagało działanie budujące stabilną sytuację finansową, poprzez przekonanie człowieka o jego pewności co do sprawowania kontroli nad wydarzeniami, które mają wpływ na jego status finansowy (Bandura 1989, p. 1175). Istotną zmienną było również odraczanie gratyfikacji, które poprzez komponent przyszłościowej orientacji oraz ważenia konsekwencji różnych działań tworzyło strategiczną perspektywę (Bembenutty & Karabenick, 2004; Funder & Block, 1989; Mischel, Shoda, & Peake, 1988; Twenge, Catanese, & Baumeister, 2003). Interesujące jest też to, że człowiek wyposażony w podwyższony poziom odraczania gratyfikacji miał zdolność do decydowania o tym, jakie zachowania związane z zachowaniami finansowymi będą miały korzystne skutki w przyszłości. Ponad to ludzie nie realizowali impulsywnie swoich podniet i zachcianek w sposób, który powodował w przyszłości wybrakowanie zasobów na regulację relacji z uniwersum zobowiązań finansowych. W konsekwencji ludzie nie byli zmuszeni do działań takich jak opóźnienia w spłacie rachunków i pożyczanie pieniędzy od znajomych lub banków. Ostatnim czynnikiem wpływającym na problematyczne zachowania finansowe była potrzeba aprobaty społecznej. Jest to, z jednej strony, problematyczny wymiar, który może mieć alternatywne wyjaśnienie, ponieważ ludzie mogą samooszukiwać się, poprzez promowanie pozytywnych i przysyłanie negatywnych zachowań finansowych (Paulhus & Reid, 1991), a z drugiej strony mogli świadomie zarządzać autoprezentacją i dostosowywać się do zewnętrznego odbiorcy. Link do badania wisiał na portalu społecznościowym i sądzić można, że motywacja do autoprezentacji nie mogła być w takiej sytuacji znacząca. Warty podkreślenia jest to, że aprobata społeczna była powiązana ujemnie z psychotyzmem, co świadczy o tym, że w tych warunkach badani raczej eksponowali pozytywne zachowania i nie

przypadkowo ukrywali negatywne oraz prezentowali społecznie akceptowalne behawiory finansowe. Perspektywą następnych badań w tym nurcie byłoby eksperymentalne zweryfikowanie wpływu wyżej opisanych cech (co jest nie lada wyzwaniem metodologicznym) na problematyczne zachowania finansowe lub zweryfikowanie wpływu tych cech na inny sposób pomiaru problematycznych zachowań finansowych. Niezwykle cennym sposobem operacjonalizacji problemów finansowych byłby pomiar wywiązania się ze zobowiązania finansowego w formie realnego zachowania np. pożyczki. Uzyskanie takich wyników dałoby możliwość sprawdzenia, z jaką siłą cechy osobowości separują ludzi spłacających i niespłacających zobowiązania finansowe. Niemniej jednak przy większym budżecie na badania oraz zaangażowaniu się instytucji udzielających pożyczek można byłoby stworzyć system za pośrednictwem którego dokonywanoby oceny potencjału osobowościowego pożyczkobiorców. Na jego podstawie szacowanoby rokowanie człowieka, w kontekście spłaty zobowiązania, co przekładałoby się na określenie ryzyka udzielania kredytu. Podejście od strony psychologicznej w ocenie ryzyka kredytowego łączy w sobie coś niespotykanego na ówczesną skalę w Polsce. Oznacza to, że ludzie bez większych zasobów, w młodym wieku, z różnych rejonów geograficznych i wysokim potencjałem osobowościowym mogliby liczyć na dostęp do kredytu bez ryzyka, że popadną w wir zadłużeń.

Bibliografia.

- Ajzen, I. (2006). Constructing a TPB questionnaire: Conceptual and methodological considerations (Rev.). Available from <http://www.people.umass.edu/aizen/pdf/tpb.measurement.pdf>
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *The American Psychologist*, 44(9), 1175–1184.
- Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2004). Understanding self-regulation: An introduction. In R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (p. 2). New York, NY: Guilford Press.
- Baumeister, R. F., Vohs, K., & Tice, D. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16, 351–355. doi:10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x
- Bembenutty, H., & Karabenick, S. (2004). Inherent association between academic delay of gratification, future time perspective, and selfregulated learning. *Educational Psychology Review*, 16, 35–57. doi: 10.1023/B:EDPR.0000012344.34008.5c
- Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. G. (1976). *Psychoticism as a dimension of personality*. New York: Crane, Russak & Co.
- DeWall, C. N., Baumeister, R. F., Stillman, T. F., & Galliot, M. T. (2007). Violence restrained: Effects of self-regulation and its depletion on aggression. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 62–76. doi: 10.1016/j.jesp.2005.12.005
- Funder, D., & Block, J. (1989). The role of ego-control, ego-resiliency, and IQ in delay of gratification in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1041–1050. doi:10.1037/0022-3514.57.6.1041
- Funder, D., Block, J., & Block, J. (1983). Delay of gratification: Some longitudinal personality correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 1198–1213. doi:10.1037/0022-3514.44.6.1198

Gottdiener, W., Murawski, P., & Kucharski, L. (2008). Using the delay discounting task to test for failures in ego control in substance abusers: A meta-analysis. *Psychoanalytic Psychology*, 25, 533–549. doi:10.1037/0736-9735.25.3.533

Herrero, O. & Colom, R. 2008. Distinguishing Impulsive, Unsocialized Sensation Seeking - A Comparison between Criminal Offenders and the General Population. *Journal of Individual Differences* 2008; Vol. 29(4):199–204. DOI 10.1027/1614-0001.29.4.199

Hoerger, M. W. Quirk, S. C. Weed, N. (2011). Development and Validation of the Delaying Gratification Inventory. *Psychological Assessment*, 2011, Vol. 23, No. 3, 725–738.

Lee, P., Lan, W., Wang, C., & Chiu, H. (2008). Helping young children to delay gratification. *Early Childhood Education Journal*, 35, 557–564. doi:10.1007/s10643-008-0240-9

Livingstone, S., & Lunt, P. K. (1992). Predicting personal debt and debt repayment:

Wang, L., Lu, W., & Malhotra, N. K. (2011). Demographic, attitude, personality and credit card features correlated with credit card debt: A view from China. *Journal of Economic Psychology*, 32, 179–193.

Mischel, W., Shoda, Y., & Peake, P. (1988). The nature of adolescent competencies predicted by preschool delay of gratification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 687–696.

Paulhus, D. L. (1984). Two-component models of socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598–609.

Paulhus, D. L. (1994). Reference manual for BIDR Version 6. Vancouver, Canada: University of British Columbia.

Paulhus, D. L. (1991). Measurement and control of response bias. In J. P. Robinson (Ed.). *Measures of personality and social psychological attitudes* (vol. 1, pp. 17–59). NY: Academic Press.

Psychological, social and economic determinants. *Journal of Economic Psychology*, 13(1), 111–134.

Ramanathan, S., & Menon, G. (2006). Time-varying effects of chronic hedonic goals on impulsive behavior. *Journal of Marketing Research*, 43, 628–641. doi:10.1509/jmkr.43.4.628

Seeyave, D. M., Coleman, S., Appugliese, D., Corwyn, R. F., Bradley, R. H., Davidson, N. S., Lumeng, J. C. (2009). Ability to delay gratification at age 4 years and risk of overweight at age 11 years. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 163, 303–308.

Tokunaga, H. (1993). The use and abuse of consumer credit: Application of psychological theory and research. *Journal of Economic Psychology*, 14(2), 285–316.

Twenge, J. M., Catanese, K. R., & Baumeister, R. F. (2003). Social exclusion and the deconstructed state: Time perception, meaningfulness, lethargy, lack of emotion, and self-awareness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 409 – 423. doi:10.1037/0022-

3514.85.3.409

Veneta Sotiropoulos Alain d'Astous (2013). Attitudinal, Self-Efficacy, and Social Norms Determinants of Young Consumers' Propensity to Overspend on Credit Cards. *Journal of Consumer Policy*, 36:179-196.

Worthy, S, L. Jonkman, J. Blinn-Pike, L. (2010). Sensation-Seeking, Risk-Taking, and Problematic Financial Behaviors of College Students. *Journal of Family and Economic Issues*, 31, 161-170.

Wulfert, E., Safren, S., Brown, I., & Wan, C. (1999). Cognitive, behavioral, and personality correlates of HIV-positive persons' unsafe sexual behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 223–244. doi: 10.1111/j.1559-1816.1999.tb01383.x

Xiao, J. J., Tang, C., & Shim, S. (2009). Acting for happiness: Financial behavior and life satisfaction of college students. *Social Indicators Research*, 92, 53–58.

Xiao, J. J., Tang, C., Serido, J., & Shim, S. (2011). Antecedents and consequences of risky credit behavior among college students: Applications and extensions of the theory of planned behavior. *Journal of Public Policy and Marketing*, 30(2), 239–245.

Zuckerman, M. (1979). *Sensation-seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Zuckerman, M., & Kuhlman, D. M. (2000). Personality and risktaking: Common biosocial factors. *Journal of Personality*, 68, 999–1029.